

15.

„PREĆUTNA REHABILITACIJA“
VRAĆANJE NA BEOGRADSKI UNIVERZITET
NASTAVNIKA UKLONJENIH ODLUKOM
SUDA ČASTI POSLE DRUGOG SVETSKOG
RATA

Slobodan Selinić / Dragomir Bondžić

Sažetak: U radu su predstavljeni rezultati istraživanja procesa povratka na Beogradski univerzitet i angažovanja u drugim naučnim i kulturnim ustanovama nastavnika koji su 1945. uklonjeni sa Univerziteta odlukom Suda časti. Analizirani su uzroci i načini njihovog ponovnog angažovanja, razvoj pedagoškog i naučnog rada i doprinos tokom posleratnih godina, kao i kasniji odnos vlasti i ovih nastavnika.

Ključne riječi: Beogradski univerzitet, Sud časti, profesori, nastavnici, rehabilitacija

Posle Drugog svetskog rata Beogradski univerzitet se zatekao u novim političkim, društvenim i ideološkim okolnostima uslovljenim revolucionarnom smenom vlasti i dolaskom KPJ na vlast. Nova situacija je bila karakteristična i po političkom i ideološkom razračunavanju nove vlasti sa poraženim protivnicima u svim sferama društva, pa i u visokom školstvu. U tom kontekstu treba posmatrati i rad Suda časti Beogradskog univerziteta koji je delovao od decembra 1944. do maja 1945. Njegovom odlukom sa Univerziteta je uklonjeno 37 nastavnika za koje je utvrđeno da su bili „nedostojni srpske nacionalne časti“. Od ovog broja, njih 19 je još tokom rata otišlo u Nemačku, šest nastavnika je upućeno na više sudske instance, a njih 12 je samo udaljeno sa Univerziteta. Bilo je više vrsta dela stavljenih na teret nastavnika uklonjenih sa Univerziteta. Prema dostupnim presudama, oni su kažnjavani zato što su tokom okupacije nastavili da se bave naučnim radom, zato što su objavljivali radove tokom rata, zato što su unapređivani u struci tokom okupacije, držali predavanja u Kolarčevoj zadužbini ili kurseve po zemlji, bili pušteni iz zarobljeništva tokom rata, radili u okupatorskim preduzećima, ali i zbog bilo kakve saradnje ili pojavljivanja u javnosti sa predstavnicima okupatora.¹

¹ Arhiv Srbije, Beograd (dalje: AS), Beogradski univerzitet (dalje: BU), V – 114; AS, Ministarstvo prosvete Srbije (dalje: MPS), II – 34; Момчило МИТРОВИЋ, Изгубљене илузије. Прилози за друштвену историју Србије 1944–1952, Београд 1997., 116., 131.-134., 137.; Dragomir BONDŽIĆ, Beogradski univerzitet 1944–1952, Beograd 2004., 83., 84., 339.; Момчило МИТРОВИЋ, Српска национална част пред законом 1945. године, Београд 2007., 157.-159., 168.-171.

Međutim, prema dostupnim podacima, od 37 nastavnika uklonjenih sa Univerziteta, odnosno 18 koji su se u trenutku donošenja presude nalazili u zemlji, njih 11 je rehabilitovano na razne načine i to najkasnije do kraja četrdesetih godina. Na Univerzitet ili u neku državnu instituciju u njihovoj struci vraćeni su profesori Filozofskog fakulteta Borivoje D. Milojević, Henrih Barić, Branko Miletić, Branislav Milovanović i asistent Jeremija Mitrović, profesori Tehničkog fakulteta Pavle Vasić i Nikola Obradović, profesor Bogoslovskog fakulteta Petar Đorđić, profesor Pravnog fakulteta Adam Lazarević, asistent Medicinskog fakulteta Lazar Stanojević i profesor Poljoprivredno-šumarskog fakulteta Mihailo Gradojević.² Dakle, vraćeno je više od polovine kažnjenih nastavnika koji su se u vreme donošenja odluke Suda časti nalazili u zemlji. Svi su bili profesori, sem Mitrovića i Stanojevića. U pitanju su bili priznati stručnjaci i uspešni nastavnici još pre rata. Mnogi su se školovali ili usavršavali u inostranstvu, predavali po nekoliko predmeta, radili na više fakulteta, bili na čelu stručnih zavoda, saradivali sa privrednim i državnim organima, objavljivali radove u međunarodnim stručnim časopisima, učestvovali na međunarodnim skupovima van zemlje, itd.³ Iako su uglavnom nastavili stručnu aktivnost tokom okupacije, neki od njih su tokom ratnih godina jedno vreme bili u zarobljeništvu.⁴

Dakle, može se reći da je osnovni razlog za vraćanje kažnjenih nastavnika u službu ležao u njihovim velikim naučnim i stručnim vrednostima, ali isto tako i u velikom nedostatku stručnih kadrova u zemlji posle ratnih gubitaka, nedostatku nastavnog kadra na fakultetima Beogradskog univerziteta,⁵ i potrebama države za školovanim i stručnim ljudima u

² Od ostalih sedam nastavnika neki su ubrzo umrli (Veselin Čajkanović 1946, Relja Popović 1950), neki su osuđeni na višim sudskim instancama (Nikola Popović, Josip Balen), a neki su nastavili sa radom van državnih ustanova (Radoslav Grujić i Justin Popović pri Crkvi, i Miodrag Totić).

³ Branko Miletić je doktorirao u Pragu 1925. godine. Nikola Obradović je izbegao iz zemlje tokom okupacije Srbije u Prvom svetskom ratu, pa se školovao u Francuskoj, a kasnije je kao inženjer bio na specijalizaciji u Nemačkoj. B. Milojević je kao asistent bio na specijalizaciji u Čehoslovačkoj, Nemačkoj i Engleskoj. M. Gradojević se usavršavao u Francuskoj i Češkoj i doktorirao u Pragu 1924. Pavle Vasić je srednju školu i fakultet završio u Francuskoj. H. Barić je završio studije opšte lingvistike, uporedne gramatike i romanistike i doktorirao u Beču. P. Đorđić je studirao slavistiku i doktorirao 1928. na Jagelonskom univerzitetu u Krakovu. B. Milovanović je 1934. i 1935. godine boravio u Beču u Paleontološkom institutu i u Prirodnjačkom muzeju radi određivanja senonske faune iz Srbije. U Beču je uspostavio saradnju sa istaknutim specijalistom za rudišta O. Kinom, a tokom svog drugog boravka održao je predavanje o geologiji Zlatibora u tamošnjem Geološkom institutu. AS, BU, I – 99; AS, BU, IV – 108; AS, BU, V – 114; AS, MPS, II – 34; AS, MPS, IV – 57; AS, MPS, XVI – 36; AS, MPS, XLIII – 1; Милорад ЈАНКОВИЋ, Драгослав МАРИНКОВИЋ, „Боривоје Д. Милојевић (1890–1968)“, Живот и дело српских научника, књига 6, (ур. Милоје Р. Сарић), Београд 2000., 401.; Милица БУЈАС, „Хенрик Барић“, Српски биографски речник, том 1, Нови Сад 2005., 423., 424.; Драгомир БОНЦИЋ, „Павле Васић“, Исто, том 2, Нови Сад 2006., 96.; Александра БАКИЋ, „Михаило Градојевић“, Исто, 769-770; Предраг ПИПЕР, „Петар Ђорђић“, Исто, том 3, Нови Сад 2007. 591; Александар ГРУБИЋ, „Бранислав А. Миловановић (1908–1977)“, Живот и дело српских научника, књига 10, (ур. Владан Д. Ђорђевић), Београд 2005., 134.-137.

⁴ B. Milovanović je početkom Drugog svetskog rata zarobljen u blizini Užica kao kapetan Jugoslovenske vojske i odveden u oficirski logor u Osnabriku. U Beograd se vratio 29. avgusta 1941. AS, BU, IV – 108; AS, MPS, XLIII – 1; Александар ГРУБИЋ, n. d., 134.-137. H. Обрадовић је до краја 1941. био у заробљеништву у Нирнбергу. Архив Србије, БУ, V – 114; АС, МПС, II – 34; Душан ОБРАДОВИЋ, Мирослав БЕНИШЕК, „Никола М. Обрадовић (1900–1982)“, Живот и дело српских научника, књига 7, (ур. Милоје Р. Сарић), Београд 2001., 358., 364., 365.

⁵ Prema nekim podacima u Drugom svetskom ratu je u Jugoslaviji poginulo oko 90.000 stručnjaka i 40.000 intelektualaca. Tokom rata je poginulo, streljano ili umrlo 24 nastavnika Beogradskog univerziteta. Ljubodrag DIMIĆ, Agitprop kultura 1945–1952, Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji, Beograd 1988., 21.; Бранко ПЕТРАНОВИЋ, „Окупатор и Београдски универзитет“, Београдски универзитет у предратном периоду, НОР-у и револуцији, II, Зборник радова, Београд 1986., 144. O nedostatku nastavnika na Beogradskom univerzitetu tokom posleratnih godina vidi više u: D. BONDŽIĆ, Beogradski univerzitet 1944–1952, 227.-232.

vremenu obnove zemlje i sprovođenja Petogodišnjeg plana.⁶ To je pre svega važilo za stručnjake u naučnim i tehničkim oblastima koje su bile ključne za obnovu, a potom od 1947. i za planski razvoj privrede, poljoprivrede, industrijalizaciju, elektrifikaciju i izvlačenje zemlje iz privredne i tehnološke zaostalosti. Nastavnicima koji su se bavili takvim naučnim disciplinama državna služba često nije ni prekidana. Oni su već tokom 1945. vraćani u državne i privredne organe, pa u institute pri Univerzitetu ili Akademiji nauka, a potom na fakultete u nastavu. Uglavnom su svi do 1949. godine nastavili karijeru na fakultetima ili naučnim institutima u svojoj struci. Tako je KPJ ideološkim obzirima pretpostavila potrebu „za dobrim stručnjacima i izgradnjom kadra u vreme Petogodišnjeg plana“.

Ovi nastavnici su ubrzo ostvarili veoma zapažene naučne karijere, vremenom su napredovali u zvanjima na fakultetima, postali redovni profesori ako to ranije nisu bili ili dekani, stekli najistaknutija mesta na Univerzitetu, predavali veliki broj predmeta, osnivali katedre u drugim univerzitetskim centrima, imali i niz funkcija van Univerziteta i igrali značajnu ulogu u naučnom i javnom životu zemlje. Neki od njih su postali i članovi raznih državnih tela za koja je bila potrebna stručnost, a poveren im je i rad na projektima od velikog državnog značaja, poput onih iz oblasti infrastrukture, iako su samo par godina ranije bili kažnjeni odlukom Suda časti. Neki od njih postali su čak i akademici.

Tako je profesor B. Milovanović posle uklanjanja sa Univerziteta jedno vreme radio u Institutu za geološka istraživanja, a u maju 1949. godine je vraćen u nastavu kao vanredni profesor novoosnovanog Rudarskog fakulteta Tehničke velike škole u Beogradu. Profesor koji je 1945. uklonjen sa Univerziteta zbog saradnje sa okupatorom, par godina kasnije vraćen je na Univerzitet, nastavio je da napreduje u naučnim zvanjima, obavljajući niz funkcija na Univerzitetu, ali i van njega, čak i u međunarodnim organizacijama. Na Rudarskom fakultetu je predavao čak šest predmeta. Šef Katedre za geologiju i paleontologiju bio je od 1949. do 1963, Katedre za paleontologiju od 1963. do 1972, dekan je bio 1953/4, prodekan 1950–1952, starešina Geološkog odseka na Geološkom fakultetu 1952/3. itd. Od 1952. bio je angažovan kao stalni honorarni saradnik sa skraćenim radnim vremenom u Zavodu za geološka i geofizička istraživanja NR Srbije (kasnije Geozavod). Sledeće godine je postao rukovodilac odeljenja za kompleksnu geološku kartu u Geozavodu. Od 1955. do 1964. godine bio je glavni geolog Republičkog Geozavoda u Beogradu. Početkom šezdesetih bio je član Komisije za reviziju investicionog programa za dovršenje i izgradnju železničke pruge normalnog koloseka Beograd – Bar koja je radila kao organ Saveznog sekretarijata za saobraćaj i veze. Kao predsednik jugoslovenske komisije za geološku kartu bio je član Komisije za geološku kartu Evrope koja je delovala pri Međunarodnom geološkom kongresu. Bio je potpredsednik odbora za paleofaunu i paleofloru SANU. Više godina je bio član Komisije za rezerve mineralnih sirovina Ministarstva rudarstva FNRJ, Komisije za istraživanje nafte u Jadranu pri Saveznom geološkom zavodu itd. Preminuo je u Beogradu 8. septembra 1977. godine.⁷

⁶ Prvi petogodišnji plan razvitka privrede Jugoslavije i Srbije postavljao je precizne i konkretne zadatke pred Beogradski univerzitet i druge naučne ustanove u primeni najnovijih rezultata nauke, tehnike i tehnologije u razvoju privrede, a naročito u školovanju određenog broja visokokvalifikovanih stručnjaka potrebnih za izvršavanje Plana. Tome je trebalo prilagoditi rad Univerziteta, Akademije nauka i instituta i u petogodišnjem periodu upisati 32.000 studenata i obezbediti 14.350 novih fakultetski obrazovanih kadrova, i to po tačno određenim kvotama po pojedinim fakultetima i strukama. Plan je predviđao materijalna ulaganja, osnivanje novih ustanova, reformu nastavnih planova i programa i povećanje broja nastavnika i asistenata. Петогодишњи план развита народне привреде ФНРЈ у годинама 1947–1951, Београд 1947.; Петогодишњи план развита народне привреде НР Србије у годинама 1947–1951, Београд 1947.

⁷ AS, BU, IV – 108; AS, MPS, XLIII – 1; 1; Енциклопедија српског народа, Београд 2008., 654.; Александар ГРУБИЋ, n. d., 139.-144., 145.; D. BONDŽIĆ, Beogradski univerzitet 1944–1952, 253.-255.

Mada je na Univerzitet vraćen 1949. ni profesor Nikola Obradović nije ostao bez državne službe posle odluke Suda časti. U početku je, do oktobra 1945. radio u Glavnoj upravi rečnog saobraćaja Srbije, a potom kao inženjer u „Električnom preduzeću Srbije“ („Elektroistok“). Od septembra 1947. radio je kao industrijski savetnik u Ministarstvu elektropriivrede Jugoslavije. U aprilu 1949. Obradović je vraćen na Beogradski univerzitet, odnosno postavljen je za vanrednog profesora na predmetu hidraulični motori na Mašinskom fakultetu Tehničke velike škole u Beogradu. U maju 1951. postavljen je za redovnog profesora. Penzionisan je 1970, a 1971. je postao počasni doktor nauka Univerziteta u Beogradu. Iako u penziji, od 1971. do 1973. bio je redovni profesor na predmetu Hidraulične mašine u Novom Sadu a kurseve na fakultetima u Nišu, Novom Sadu i Beogradu držao je i 1975. i 1976. Za dopisnog člana SANU izabran je 1961. godine, a u maju 1972. postao je redovni član SANU. Preminuo je u Beogradu 7. decembra 1982. godine. Zbog svoje stručnosti imao je veoma značajnu ulogu u projektima od državnog značaja, pre svega u izgradnji hidroelektrana.⁸

Profesor B. Milojević je posle uklanjanja sa Univerziteta ponovo postavljen za direktora Prirodnjačkog muzeja što je bila funkcija koju je imao i u ratu u Nedićevoj Srbiji, a postao je i član Komisije za ratnu štetu. Od 31. maja 1947. bio je upravnik Instituta za fiziologiju razvića, genetiku i selekciju Srpske akademije nauka. Od 1956. bio je šef Odeljenja za animalnu fiziologiju razvića i genetiku novoosnovanog Biološkog instituta SAN. Penzionisan je 1960, a preminuo u Beogradu 16. januara 1968. godine.⁹

Pavle Vasić je posle odluke Suda časti, od 1945. do 1947. radio u Komisiji za obnovu zemlje, Privrednom savetu FNRJ, Saveznoj planskoj komisiji i obavljao je dužnost predsednika Komiteta za normalizaciju, odnosno od 1947. Savezne komisije za standardizaciju. Maja 1948. je premešten u Ministarstvo građevina NR Srbije kao direktor Zavoda za ispitivanje građevinskog materijala, a decembra 1948. je postao upravnik Instituta za ispitivanje materijala Tehničke velike škole. Marta 1949. je vraćen u nastavu kao vanredni profesor za predmet Tehnologija metala na Mašinskom fakultetu, maja 1951. je unapređen u redovnog profesora, a školske 1951/1952. je obavljao dužnost dekana Mašinskog fakulteta. Nastavio je da se bavi naučnim i stručnim radom u oblasti poznavanja i ispitivanja materijala, mehaničke tehnologije i standardizacije, održavajući privrednu saradnju sa inostranstvom, pre svega sa Francuskom.¹⁰

Profesor M. Gradojević je već oktobra 1945. angažovan u Ministarstvu poljoprivrede FNRJ kao honorarni stručnjak i službenik Glavne poljoprivredne stanice Ministarstva poljoprivrede, a od novembra 1947. kao naučni saradnik Saveznog instituta za zaštitu bilja u Beogradu. Decembra 1950. je naimenovan za člana Saveznog stručnog saveta za poljoprivredu i šumarstvo, koji je formiran radi rešavanja zadataka koje je pred navedene oblasti postavljao Petogodišnji plan. Iste godine je konkurisao i početkom 1951. je izabran za re-

⁸ Bio je angažovan oko projektovanja, izgradnje i puštanja u rad hidroenergetskog i plovidbenog sistema “Đerdap” na Dunavu, pa je u tom cilju putovao više puta u Rumuniju kao član više jugoslovensko-rumunskih komisija. Učestvovao je i u projektovanju, izgradnji, nabavci opreme i ispitivanju prvih hidroelektrana – „Ovčar banja“, „Međuvršje“, „Vlasina – Vrla I“, „Jablanica“, „Zvornik“, itd. AS, BU, V – 114; AS, MPS, II – 34; Душан ОБРАДОВИЋ, Мирослав БЕНИШЕК, n. d., 367.-369., 371., 373., 377.-379., 381.

⁹ AS, BU, IV – 114; AS, MPS, XLIV – 44; Милорад ЈАНКОВИЋ, Драгослав МАРИНКОВИЋ, n. d., 402., 424., 425; Познати српски лекари, биографски лексикон, Београд – Торонто 2005., 513.

¹⁰ AS, BU, I – 99; AS, MPS, IV – 57; Драгомир БОНЦИЋ, „Павле Васић“, Српски биографски речник, том 2, Нови Сад 2006., 96.

dovnog profesora poljoprivredne entomologije na Poljoprivrednom fakultetu u Beogradu. Penzionisan je 1954, a umro decembra 1956. godine.¹¹

I povratak u službu Lazara Stanojevića, asistenta Medicinskog fakulteta, može se posmatrati u kontekstu malog broja lekara u teškim posleratnim godinama, velike potrebe za njima i za fakultetskim nastavnim osobljem za njihovo školovanje. Stanojević je odmah vraćen kao asistent na Internu propedeutičku kliniku, već 1946. je unapređen u docenta, a 1952. u vanrednog profesora Medicinskog fakulteta za predmet interna medicina. Od 1950. je bio i honorarni docent na Stomatološkom fakultetu.¹²

S druge strane, povratak nastavnika društveno-humanističkih nauka je tekao drugačije i imao druge razloge i okolnosti. Iako su vladajuća Partija i Petogodišnji plan privrednog razvoja posvećivali pažnju i kulturnom napretku naroda i prevazilaženju kulturno-prosvetne zaostalosti, značaj društveno-humanističkih disciplina se nije mogao meriti sa praktično primenljivim prirodnim i tehničkim naukama. Pored toga, ni nedostatak stručnih kadrova i nastavnog osoblja nije bio toliko izražen u ovim naučnim oblastima i na tim fakultetima Beogradskog univerziteta. U tome se mogu tražiti razlozi što nijedan od petorice nastavnika koji su se bavili društveno-humanističkim naukama nije nastavio karijeru na fakultetu sa kojeg je uklonjen odlukom Suda časti. Ipak, i oni su vrlo brzo angažovani u drugim naučnim, prosvetnim i kulturnim ustanovama u Beogradu, Srbiji ili drugim republikama, nastavili rad u struci kojom su se bavili i ostvarili zapažene rezultate.

Istoričar Jeremija Mitrović, asistent Filozofskog fakulteta, uputio je jula 1947. nadležnim organima molbu za poništenje presude Suda časti i dobijanja zaposlenja u nekoj naučnoj ili kulturnoj ustanovi („u Državnoj arhivi ili i kakvom muzeju“). Tokom 1948. dobio je službu u Srpskom, odnosno Jugoslovenskom bibliografskom institutu, a 1953. godine je prešao u Narodnu biblioteku Srbije, gde je penzionisan 1970, mada je i kasnije nastavio sa bibliografskim, leksikografskim i istoriografskim radom.¹³ Branko Miletić, profesor fonetike, akcentologije, dijalektologije i staroslovenskog jezika na Filozofskom fakultetu, angažovan je 1947. kao profesor na Višoj pedagoškoj školi u Beogradu i tako vraćen u nastavni rad.¹⁴

Neki od uklonjenih nastavnika društveno-humanističkih nauka su dobili novu šansu i povratili državnu službu zahvaljujući demetropolizaciji visokog školstva, koja je sprovedena u Jugoslaviji krajem 40-ih i tokom 50-ih godina. Tako je Henrik Barić, posle uklanjanja sa Univerziteta, od 1946. do 1953. bio naučni savetnik Saveta za nauku i kulturu i saradnik Jugoslovenske akademije znanosti i umetnosti, da bi od 1953. do smrti 1957. radio u Sarajevu kao redovni profesor opšte i uporedne lingvistike na Filozofskom fakultetu i direktor Balkanološkog instituta Bosne i Hercegovine. Bio je izabran za člana Naučnog društva BiH 1955.¹⁵

¹¹ AS, MPS, XVI – 36; А. БАКИЋ, n. d., 769., 770.

¹² AS, BU, VII – 40; AS, MPS, XXXII – 58; Познати српски лекари, биографски лексикон, 796. Međutim, u slučaju povratka L. Stanojevića se pojavljuje još jedan faktor koji je mogao da ima ulogu i pri povratku ostalih nastavnika (kao i pri donošenju samih odluka Suda časti). Reč je o ličnim razlozima, poznanstvima, vezama i intervencijama. Istoričar i savremenik Dimitrije Đorđević pominje u memoarima da je Stanojeviću ujak bio Aleksandar Belić, predsednik Srpske akademije nauka i saradnik sa novim vlastima, i da je intervenisao za njega kada je bio „najuren“ sa fakulteta. Vidi: Димитрије ЂОРЂЕВИЋ, Ожигљци и опомене, III, Београд 2001., 22.

¹³ Архив Југославије (АЈ), 315-37-91, Молба Ј. Митровића Комитету за школе и науку ФНРЈ, 29. јул 1947; Исто, Комитет за школе и науку ФНРЈ – Комитету за научне установе, универзитет и велике школе НР Србије, бр. 4764, 6. септембар 1947; D. BONDŽIĆ, Beogradski univerzitet 1944–1952, 256; Симо Ц. ЋИРКОВИЋ, Ко је ко у Недићевој Србији 1941-1944, Лексикон личности, Београд 2009., 342.

¹⁴ AS, BU, IV – 97; AS, MPS, XXXVIII – 55; Сто година Филозофског факултета 1863–1963, Београд 1963., 332., 333.

Adam Lazarević je krajem 40-ih godina nastavio profesorsku karijeru na novoosnovanom Pravnom fakultetu Univerziteta u Skoplju.¹⁶ Petar Đorđić, je posle uklanjanja sa Univerziteta radio kao redaktor u Radio Beogradu (1946), potom kao gimnazijski profesor u Sarajevu (1947), naučni saradnik Narodne biblioteke Srbije (1948-1954), da bi od 1954. bio redovni profesor na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu i šef katedre za istočne i zapadne slovenske jezike i književnosti, do penzionisanja 1974. godine. Od 1952. je radio i kao honorarni profesor ruskog i crkvenoslovenskog jezika na Bogoslovskom fakultetu (koji je tada odvojen od Univerziteta), a kasnije je bio angažovan i na Filološkom fakultetu u Beogradu.¹⁷

Jugoslovensko društvo je u decenijama posle vraćanja profesora na Univerzitet imalo velike pedagoške i stručne koristi od njihovog rada. Jugoslovenska i svetska nauka su značajno obogaćene rezultatima koje su neki od njih postigli. Bibliografija radova profesora Milojevića obuhvata oko 60 objavljenih radova. U svom naučnom radu profesor se bavio protozooloģijom, fiziologijom razvitka, genetikom i biosociologijom. Posebno je istraživao mehanizme nasleđa i evolucije nastojeći da izgradi svoju originalnu sintezu teorije evolucije. Izućavao je regeneraciju delova organizma kod pojedinih vrsta i druge probleme biologije, kao i Darwinovu teoriju. Autor je četiri udžbenika za gimnaziju, preveo je naučno-popularnu knjigu Karla fon Friša *Zagonetka života (savremena biologija za svakog)*, a njegov udžbenik *Zoologija za prvi razred srednjih i njima sličnih škola* iz 1928. doživio je čak devet izdanja. Ućestvovao je na mnogim kongresima i naućnim skupovima u zemlji i inostranstvu, održao brojna predavanja na Kolarćevom univerzitetu, popularisao nauku preko štampe i radija.¹⁸

Profesor Milovanović je objavio više od 200 naućnih, naućno-popularnih i književnih radova. U njima je uglavnom obrađivao paleontološke, regionalno-geološke i probleme iz primenjene geologije. Najznaćajnije rezultate postigao je u oblasti paleontologije rudišta, grupi bizarnih izumrlih školjaka i kreda. Radovi iz ove oblasti ušli su u sve domaće i svetske sinteze i udžbenike. Tokom celog naućnog veka bavio se geološkim kartiranjem, izradio je i ućestvovao u snimanju više geoloških karata. Posle Drugog svetskog rata intenzivirao je rad na mineralnim sirovinama u Jugoslaviji. Posebno su znaćajne njegove studije sastava, strukture i geneze ležišta antimona i molibdena. Mnogo je uradio i na planu popularisanja nauke, pa su njegovi prilozi u *Ninu*, *Ilustrovanoj politici*, *Nauci i prirodi* itd. ostali do danas neprevezideni u domenu popularisanja geološke nauke. Milovanović je ućestvovao na brojnim naućnim skupovima i kongresima.¹⁹ Profesor Nikola Obradović je objavio više od 60 radova. Njegov naućni rad bio je posvećen izućavanju hidromehanike, hidraulićnih mašina i hidraulićnih postrojenja. Iza sebe je ostavio mnogo rezultata u naućnom i pedagoškom radu.²⁰

¹⁵ М. ЈУХАС, n. d., 423.; Spomenica 1951–1976. Naućno društvo i Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1976., 59., 60.

¹⁶ Љубица КАНДИЋ, Историја Правног факултета у Београду 1905–1941, Друга књига, II том, Београд 2002., 231.-234.

¹⁷ П. ПИПЕР, n. d., 591.; Зоран РАНКОВИЋ, „Петар Ђорђић и његов поглед на савремени богослужбени језик у Срба“, Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати, књига 3, Зборник радова, Београд 2008.

¹⁸ Познати српски лекари, биографски лексикон, 513; М. ЈАНКОВИЋ, Д. МАРИНКОВИЋ, n. d., 402.-408.

¹⁹ Kongres slovenskih geografa i etnografa u Sofiji 1937, меѓunarodni геолошки конгрес у Алџиру 1952. и Копенхагену 1962, ућestvovao је на конгресима Карпатско-балканске геолошке асоцијације у Букурешту, Кракову, Софији и Београду, конгресима геолога Југославије, председavao је Шестим конгресом геолога Југославије на Охриду 1966. итд. AS, BU, IV – 108; AS, MPS, XLIII – 1; А. ГРУБИЋ, n. d., 143., 146.-151., 155.

²⁰ Razvio је катедру за хидраулићне маšине на Маšинском факултету у Београду, један је од оснивача Ваздухопловне групе на Техничком факултету у Београду, један је од оснивача Катедре за механику fluida на Маšинском факултету у Београду, оснивач је Завода за хидраулићне маšине на Маšинском факултету у Београду, увео је наставу из

M. Gradojević je u Ministarstvu a potom i na Fakultetu, nastavio predratni rad na suzbijanju gubara i drugih biljnih štetočina, i objavio niz monografija i članaka iz entomologije, zaštite bilja, primenjene zoologije i pčelarstva u časopisima *Zaštita bilja*, *Napredno pčelarstvo*, itd.²¹ H. Barić je posle rata nastavio rad na indoevropskoj uporednoj lingvistici, balkanskoj romanistici i, posebno, albanologiji, sačinio je albansko-srpskohrvatski rečnik (Zagreb 1950), napisao istoriju albanskog jezika (Priština 1955, Sarajevo 1959), saradivao u brojnim časopisima i 1957. pokrenuo *Godišnjak Blakanološkog instituta*.²² P. Đorđić je ukupno objavio preko 80 radova, uglavnom u periodičnim publikacijama, saradivao je u više lingvističkih i filoloških projekata, a tokom 70-ih godina je objavio najvažnija dela: *Istorija srpske cirilice: Paleografsko-filološki prilozi* (Beograd 1971) i *Staroslovenski jezik* (Novi Sad 1975).²³

Mada su bili kažnjeni zbog toga što su se ogrešili o nacionalnu čast, nastavnici koji su vraćeni na Univerzitet veoma brzo su počeli da dobijaju priznanja, nagrade i sl. što može biti i pokazatelj želje vlasti da ih na taj način pridobije, osim činjenice da su te nagrade svakako zaslužili svojim radom. Profesor Milovanović je pohvaljen od Ministarstva rada već 1946. godine iako je samo godinu dana ranije vlast procenila da se ogrešio o nacionalnu čast. Narednih godina je dobio mnoga priznanja i nagrade, a najznačajnija je bila *Sedmojulska nagrada SR Srbije 1961*. Tako je od odluke o uklanjanju sa Univerziteta zbog ogrešenja o nacionalnu čast do visokog priznanja kakvo je bila *Sedmojulska nagrada* prošlo samo oko deceniju ipo.²⁴ Mada ga je 1945. Sud časti kaznio uklanjanjem sa Univerziteta profesor Obradović je već 1949. dobio nagradu Ministarstva elektroprivrede „radi svesrdnog i nesebičnog zalaganja, požrtvovanosti, pokazanih organizatorskih sposobnosti i pokazanih uspeha u toku 1946, 1947. i 1948. godine“.²⁵ I P. Đorđić je 1971. dobio *Sedmojulsku nagradu SR Srbije za Istoriju srpske cirilice*, a 1976. je za zasluge u oblasti bibliotekarstva dobio Spomen-zahvalnicu Univerzitetske biblioteke „Svetozar Marković“ u Beogradu.²⁶

Kakav je bio odnos vlasti i vraćenih nastavnika? I pored ukazanog poverenja i vraćanja u državnu službu iz čisto pragmatičnih razloga, vlasti su bile svesne političkih razlika i stavova uklonjenih nastavnika. U jednom dokumentu za B. Milojevića je pisalo da je „u nauci konzervativan, u politici reakcionaran. Omalovažava današnje vlasti“.²⁷ Pored toga, partijski organi su i inače pomno nadzirali život i rad svih nastavnika Univerziteta, tako da su i nastavnici vraćeni u nastavu posle uklanjanja odlukom Suda časti bili predmet stalne kontrole. Pravljeni su izveštaji („karakteristike“) o njihovom stručnom radu, doprinosu razvoju zemlje, odnosu prema kolegama i studentima, pedagoškim osobinama i posebno o ideološko-političkim opredeljenjima i ponašanju pre, tokom i naročito posle rata. Sa druge strane, profesori su većinom izbegavali bavljenje politikom posle povratka u struku. Oni svakako

hidrauličnih mašina na Mašinskom fakultetu u Nišu, Sarajevu i Novom Sadu, uveo je i razvio predmete „Nauka o strujanju“, „Aksijalni kompresori“, „Turbokompresori“, „Osnove turbomašina“ i za svaki od njih napisao udžbenik. Д. ОБРАДОВИЋ, М. БЕНИШЕК, n. d., 383.

²¹ А. БАКИЋ, n. d., 770.

²² М. ЈУХАС, n. d., 423.; Spomenica 1951–1976, 59., 60.

²³ П. ПИПЕР, n. d., 591., 592.

²⁴ Dobio je i nagradu Ministarstva rudarstva FNRJ i nagradu Savezne planske komisije za rad u Komisiji za melioraciju Skadarskog jezera. Dobitnik je i Ordena rada drugog reda 1949. i Ordena zasluga za narod sa zlatnom zvezdom 1971. godine. AS, BU, IV – 108; AS, MPS, XLIII – 1; А. ГРУБИЋ, n. d., 157., 158.

²⁵ Д. ОБРАДОВИЋ, М. БЕНИШЕК, n. d., 371.

²⁶ П. ПИПЕР, n. d., 592.

²⁷ AS, BU, IV – 114; AS, MPS, XLIV – 44.

nisu bili pristalice novog režima, ali mnogi od njih nisu bili ni zakleti protivnici, tako da su se uglavnom posvećivali struci i držali povučeno. Kako se vlast izrazila o B. Milovanoviću, on je izbegavao političko delovanje, tj, držao se „povučeno“, „nigde se ne ističe“.²⁸

U naučnom pogledu, vlast je vraćenim nastavnicima priznavala veliku stručnost i naučni značaj, kao i marljiv rad po povratku u nauku i dobre pedagoške osobine. Recimo, u karakteristikama B. Milovanovića je istican prekovremeni terenski rad na inventarisanju rudnog blaga širom Jugoslavije, zalaganje u nastavi, kao i rad na proučavanju mineralnih sirovina u inostranstvu, u Sudanu 1958, 1959. i 1960, u Etiopiji 1958. Godine 1949. vlast je zapisala o Milovanoviću da je „uporan“ i da zadatke izvršava sa uspehom, kao i da na studente „vrlo rado prenosi svoje stručno znanje. Kao nastavnik je odličan pedagog“.²⁹ Slične ocene o stručnom, naučnom i nastavnom radu i zalaganju su postojale krajem 40-ih godina i u karakteristikama ostalih nastavnika koji su vraćeni na Univerzitet.

Iako se posle vraćanja na Univerzitet profesori uglavnom nisu bavili političkim radom i mada im je vlast priznavala veliku stručnost, nepoverenje prema njima je ostalo i bilo je veoma izraženo posebno u prvim godinama. Zato je njihov marljiv rad u struci posle rehabilitacije tumačen željom da se „rehabilituju“ za grehe koje su počinili tokom rata. Za Milovanovića je navedeno da je „nastojao da se svojim zalaganjem u radu rehabilituje“, dok je marljivi rad Obradovića na fakultetu bar delimično tumačen željom da se „rehabilituje“.³⁰ Isto tako, izražavana je sumnja u iskrenost njihovog odnosa prema novom režimu, posebno prema marksizmu-lenjinizmu, a nizom stereotipnih ideoloških fraza je davana ocena njihovog političkog opredeljenja i delovanja pre, tokom i posle rata, a često i privatnog i moralnog života. Tako su u pogledu političkog držanja Nikole Obradovića doušnici preneli vlastima da se on trudio da se u kontaktu sa ljudima predstavi kao „prijatelj naše socijalističke stvarnosti“, ali su primećivali da „on u svemu tome nije iskren“. Nepoverenje prema njemu bilo je pojačano ubeđenjem da je on „uvek bio pristalica buržoaskog sistema i vladajućih režima u staroj Jugoslaviji“, uključujući i vreme okupacije. O tome da se Obradović klonio politike posle rata svedoči i zapažanje vlasti da se po pitanju Rezolucije IB-a nije izjašnjavao. O stepenu opreza režima prema Obradoviću svedoči i anegdota koju je kasnije sam prepričavao. Reč je o putu stručne delegacije u London 1949. koju je trebao da pošalje ministar Nikola Petrović. Plašeći se da bi Obradović mogao da ostane na Zapadu, ministar ga je naterao da se zakune da će se vratiti u zemlju i to tako što je iz radnog stola izvukao ikonu Svetog Nikole i rekao: „Ja sam Nikola, ti si Nikola, a ovo je Sveti Nikola – zakuni se na njegovu ikonu da ćeš se vratiti. Ako ostaneš tamo kod njih, ja mogu samo da skačem u reku, a ti ćeš me nositi na duši“.³¹

O opravdanosti bojazni ministra Petrovića svedoči primer P. Vasića, koji je zbog stalnog nadzora i suštinskog neslaganja sa komunističkom vlašću odlučio da ostane u inostranstvu. Kao što je rečeno, Vasić je vraćen na fakultet, obavljao je dužnost dekana, a 1958. je čak poslat u Francusku kao predstavnik trgovačko-tehničke firme „Jugoinspekt“ koja se bavila prijemom i kontrolom robe koju je Francuska slala u Jugoslaviju. I pored takvog poverenja i priznavanja stručnih kvaliteta, Vasić je u međuvremenu u karakteristikama optuživan da je pre rata bio „neprijateljski raspoložen prema studentskom pokretu“, da je bio mason, da

²⁸ AS, BU, IV – 108; AS, MPS, XLIII – 1.

²⁹ AS, BU, IV – 108; AS, MPS, XLIII – 1.

³⁰ AS, BU, V – 114; AS, MPS, II – 34; AS, BU, IV – 108; AS, MPS, XLIII – 1.

³¹ Д. ОБРАДОВИЋ, М. БЕНИШЕК, n. d., 369.

je tokom rata saradivao sa okupatorom, podsećano je da ga je Sud časti uklonio sa Univerziteta 1945, a u posleratnom radu mu je zamerano što ne dolazi „redovno na sastanke sindikalne podružnice“ i „ne pohađa kurs dijalektičkog materijalizma“. Imajući verovatno sve to u vidu, Vasić je odlučio da ostane u Francuskoj, gde je radio u hemijskoj industriji u okolini Pariza, zaradio penziju i 1994. umro.³²

Kada je u pitanju dalji odnos vlasti prema vraćenim nastavnicima, specifičan je slučaj L. Stanojevića. Po povratku na fakultet, njegov rad, kao i rad ostalih nastavnika, pomno je praćen i analiziran. Mada mu je priznavan stručni i pedagoški kvalitet, Stanojević je u partijskim karakteristikama redovno optuživan za političko držanje pre i tokom rata, napominjana je veza sa ujakom A. Belićem, kritikovan je što „ne dolazi na kurs dijalektičkog materijalizma“ i smatran je „karijerašem“, „tipičnim buržujem“ i „neprijateljem“ koji „povezuje reakcionare“. Zato je pod pritiskom partijske i studentske organizacije ponovo uklonjen sa fakulteta 1954. godine, kao „politički nepodoban da bude vaspitač studentske omladine“. Iako je sudskom odlukom 1956. vraćen na posao, pod pritiskom fakultetske partijske organizacije nije reizabran za profesora i nije vraćen u nastavu, već je nastavio da radi u zdravstvenim stanicama i lekarskim komisijama.³³

Rezime

Odlukom Suda časti Beogradskog univerziteta sa ove visokoškolske ustanove uklonjeno je 1945. godine 37 nastavnika zbog držanja tokom rata koje je posleratna vlast ocenila kao nedostojno nacionalne časti. Međutim, u narednih nekoliko godina njih 11 je vraćeno na Univerzitet ili u druge naučne i kulturne institucije. U osnovi ovog čina bila je pragmatična politika KPJ koja je bila suočena sa nedostatkom stručnih kadrova posle ratnih gubitaka i velikom potrebom za stručnjacima u vreme obnove i Petogodišnjeg plana. Ovi nastavnici su po povratku na Univerzitet ostvarili značajne pedagoške i naučne rezultate, napredovali u zvanjima, zauzimali rukovodeća mesta na fakultetima, osnivali predmete i rukovodili katedrama i ostavili iza sebe veoma bogatu i vrednu bibliografiju objavljenih naučnih, stručnih i naučno-popularnih radova. Međutim, političko nepoverenje vlasti prema njima nije iščezlo, pa su oni i dalje bili predmet nadzora i „obrade“ i o njima su pravljene partijske i policijske „karakteristike“. Uprkos tome, vlast im je poveravala poslove od najvažnijeg državnog značaja poput projektovanja kapitalnih infrastrukturnih objekata, slala ih u inostranstvo na službena putovanja, uključivala u državne komisije, dodeljivala nagrade i druga priznanja, a bilo je i onih koji su postali članovi republičkih naučnih društava i akademija.

³² AS, MPS, IV – 57; Д. БОНЦИЋ, „Павле Васић“, 96; С. ЋИРКОВИЋ, n. d., 94.

³³ AS, BU, VII – 40; AS, MPS, XXXII – 58; AS, Medicinska velika škola, f. 29; Познати српски лекари, биографски лексикон, 796.

“STILLSCHWEIGENDE REHABILITATION”: RÜCKKEHR ZUR BELGRADER UNIVERSITÄT DER MIT DER ENTSCHEIDUNG DES EHRENGERICHTS NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG ENTLASSENEN HOCHSCHULLEHRER

Zusammenfassung: Die Arbeit präsentiert die Ergebnisse der Forschung über den Rückkehrprozess zur Belgrader Universität und das Engagement in anderen wissenschaftlichen und kulturellen Institutionen derjenigen Hochschullehrer, die 1945 mit der Entscheidung des Ehrengerichts von der Universität entlassen wurden. Der Autor analysiert die Ursachen und die Möglichkeiten für das neue Engagement, die Entwicklung der pädagogischen und wissenschaftlichen Arbeit, ihren Beitrag in den Nachkriegsjahren sowie das spätere Verhältnis zwischen ihnen und der Regierung.

Schlüsselwörter: Universität Belgrad, Ehrengericht, Hochschullehrer, Professoren, Rehabilitation

Literatura

Александра БАКИЋ, „Михаило Градојевић“, *Српски биографски речник*, том 2, Нови Сад 2006.

Dragomir BONDŽIĆ, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd 2004.

Драгомир БОНЦИЋ, „Павле Васић“, *Српски биографски речник*, том 2, Нови Сад 2006.

Милица БУЈАС, „Хенрик Барић“, *Српски биографски речник*, том 1, Нови Сад 2005.

Драгомир БОНЦИЋ, „Павле Васић“, *Српски биографски речник*, том 2, Нови Сад 2006.

Симо Ц. ЋИРКОВИЋ, *Ко је ко у Недићевој Србији 1941–1944*, *Лексикон личности*, Београд 2009.

Ljubodrag DIMIĆ, *Agitprop kultura 1945–1952, Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji*, Beograd 1988.

Димитрије ЂОРЂЕВИЋ, *Ожмиљци и опомене*, III, Београд 2001.

Александар ГРУБИЋ, „Бранислав А. Миловановић (1908–1977)“, *Живот и дело српских научника*, књига 10, (ур. Владан Д. Ђорђевић), Београд 2005., 134.–137.

Милорад ЈАНКОВИЋ, Драгослав МАРИНКОВИЋ, „Боривоје Д. Милојевић (1890–1968)“, *Живот и дело српских научника*, књига 6, (ур. Милоје Р. Сарић), Београд 2000.

Љубица КАНДИЋ, *Историја Правног факултета у Београду 1905–1941*, Друга књига, II том, Београд 2002.

Момчило МИТРОВИЋ, *Изгубљене илузије. Прилози за друштвену историју Србије 1944–1952*, Београд 1997.

Момчило МИТРОВИЋ, *Српска национална част пред законом 1945. године*, Београд 2007.

Душан ОБРАДОВИЋ, Мирослав БЕНИШЕК, „Никола М. Обрадовић (1900–1982)“, *Живот и дело српских научника*, књига 7, (ур. Милоје Р. Сарић), Београд 2001.

Бранко ПЕТРАНОВИЋ, „Окупатор и Београдски универзитет“, *Београдски универзитет у предратном периоду, НОР-у и револуцији*, II, Зборник радова, Београд 1986.

Предраг ПИПЕР, „Петар Ђорђевић“, *Српски биографски речник*, том 3, Нови Сад 2007.

Зоран РАНКОВИЋ, „Петар Ђорђевић и његов поглед на савремени богослужбени језик у Срба“, *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књига 3, Зборник радова, Београд 2008.

Познати српски лекари, биографски лексикон, Београд – Торонто 2005.

Sпоменица 1951–1976. Научно друштво и Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Сарајево 1976.

Сто година Филозофског факултета 1863–1963, Београд 1963.

DESNIČINI SUSRETI
2009.
Zbornik radova

Uredili

Drago Roksandić
Magdalena Najbar-Agičić
Ivana Cvijović Javorina

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

Filozofski fakultet u Zagrebu
Zagreb, 2011.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 4

Nakladnik

Sveučilište u Zagrebu,
Filozofski fakultet,
Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
FF-press

Za nakladnika

Damir Boras

Uredili

Drago Roksandić
Magdalena Najbar-Agičić
Ivana Cvijović Javorina

Recenzent

Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomoglo je
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2011., Filozofski fakultet, FF-press, Zagreb

ISBN 978-953-175-400-2

DESNIČINI SUSRETI 2009.

Zbornik radova

Drago Roksandić, Magdalena Najbar-Agičić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Nakladnik

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Zagreb, Ivana Lučića 3

tel. 01/6120-111; faks. 01/6156-879

e-mail: info@ffzg.hr

www.ffzg.unizg.hr

Izvršni urednik

Boris Bui

Grafička oprema

Ivanka Čokol

Marko Maraković

Boris Bui

Lektura i izrada kazala

Jadranka Brnčić

Idejno rješenje naslovnice

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice

Ana Pojatina

Tisak i uvez

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

rujan 2011.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 777553.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

DESNIČINI SUSRETI
2009.

Zbornik radova

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA